İDİL

ÖZDEMİR YEMENİCİOĞLU ESERLERİNDE ANADOLU UYGARLIKLARI ETKİSİ VE KYBELE'NİN ÇAĞDAŞ YORUMU

Duygu ERİKAN
Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ankara, E-posta: duyguerikan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6271-981X

Meliha YILMAZ
Prof. Dr. Meliha Yılmaz, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Ankara, E-posta: mel.yilmaz0637@gmail.com ORCID: 0000-0002-7732-2660

Erikan, Duygu ve Meliha Yılmaz. "Özdemir Yemenicioğlu Eserlerinde Anadolu Uygarlıkları Etkisi ve Kybele'nin Çağdaş Yorumu". idil, 92 (2022 Nisan): s. 499–509. doi: 10.7816/idil-11-92-04

ÖZ

Bu araştırma, Özdemir Yemenicioğlu'nun eserlerindeki Anadolu uygarlıkları etkisini ve sanatçının eserlerinde Kybele'nin çağdaş anlayışla nasıl yorumlandığını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Sanatçının eserlerinde Kybele'ye eşlik eden; nar, arı, boğa ve ağaç sembollerinin betimlenmesi ve anlamsal açıdan incelenerek yorumlanması amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eser analizi ve literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular bağlamında Özdemir Yemenicioğlu'nun eserlerindeki esas figürün Ana Tanrıça Kybele olduğu ve eserlerde yer alan nar, boğa, arı ve ağaç figürleriyle, Kybele'nin içinde barındırdığı; doğurganlık, üreme, yaşam gibi anlamların kuvvetlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bereketin ve refahın simgesi olan nar figürü Kybele'nin bereketini pekiştirmekte ve çoğalma özelliğini öne çıkarmaktadır. Üremeyi tamamlayan bir diğer unsur olan gücün simgesi boğa figürü ise ana tanrıçanın hayat veren gücünü yansıtmaktadır. Kybele'ye eşlik eden arı figürü ana tanrıçanın çalışkanlık olgusunu desteklemektedir. Ağaç figürü ise hayat ağacına gönderme yaparak sanatçının eserlerindeki Kybele'nin yaşam olgusunu güçlendirmektedir. Eserlerinde teknik açıdan sürekli bir araştırma içerisinde bulunan sanatçı; kâğıt, kumaş, çuval, tül, giysi gibi farklı malzemelerle oluşturduğu yüzeyde rölyef etkileri yaratmıştır. Ayrıca eserlerinde biçimsel anlamda da kaygıları olduğu görülen sanatçının çalışmalarında, Göbekli Tepe'nin T biçimli dikilitaşlarını kullanarak anıtsal biçimler yarattığı ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Yemenicioğlu'nun Anadolu uygarlıklarından beslenen gelenekçi yönüne, çağdaş sanatın getirdiği yenilikçi teknikleri ve biçimleri eklediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özdemir Yemenicioğlu, Kybele, Anadolu uygarlıkları, çağdaş sanat, Türk resim sanatı

Makale Bilgisi:
Geliş: 12 Aralık 2021 *Düzeltme: 20 Şubat 2022* *Kabul: 4 Mart 2022*

© 2022 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Anadolu toprakları birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış ve üzerinde yaşayan topluluklar kendinden önce gelen kültürleri yok etmeyip değişime uğratarak benimsemiştir. "Anadolu'nun binlerce yıl öteye giden tüm kültürlerinde görülen farklı inanç ve din öğretilerinin hemen hepsinde Ana Tanrıça inancının süreklilik gösterdiği dikkat çekmektedir" (İndirkaş, 2001). Kybele Anadolu topraklarında bulunan en önemli tanrıçadır. Birçok uygarlığın kültürü ile şekillenmiş Ana Tanrıça Kybele'nin, doğurganlığı, üremeyi, yaşamın devamlılığını ve dolayısıyla bereketi simgelediği bilinmektedir.

"İnsan betimlemelerinin görülmeye başlandığı çağın Paleolitik Çağ olduğu ve günümüze kadar sanatın pek çok dalında, çeşitli anlayışlarla kullanılan insan figürünün temellerinin o dönemlere kadar uzandığı görülmektedir" (Özen, 2009: 18). Kadının tanrıça olarak ilk betimlemeleri de insanların konar- göçer tarzda mağaralarda yaşadığı Paleolitik Çağ'a dayanmaktadır. O dönemde yapılan tanrıça heykelciklerinin anlamlandırılamayan doğa olaylarına karşı korunma, hayatta kalma amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Doğanın bereketiyle kadının doğurganlığı arasındaki ilişki; Paleolitik Çağ heykelciklerinden Willendorf Venüsü (Resim 1) örneğinde olduğu gibi göğüslerin iri ve sarkık, kalça ve göbek bölgesinin ise oldukça geniş betimlenmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Vücudun doğurganlıkla özdeşleşen bölgelerindeki özenin aksine yüzde ayrıntılara girilmez. "Bu dönemlerde erkeğin doğumdaki rolünün henüz keşfedilmemiş olduğu savları söz konusudur. Bu nedenle kadın kutsal anlamda öne çıkarılır" (İndirkaş, 2006).

Resim 1: Willendorf Venüsü

Resim 2: Hacılar, MÖ 8.500- 5.500

Resim 3: Çatalhöyük, MÖ 6000

Anadolu'da yerleşik hayata geçilmesi ve tarımın yapılması ile beraber başlayan Neolitik Çağ'a ait bulguların en güzel örneklerine Çatalhöyük ve Hacılar'da rastlanmaktadır. Resim 2 örneğinde görüldüğü gibi, buralarda çıkarılan "iri göğüslü, koca göbekli, şişman vücut yapısına sahip kadın heykelciklerinden bazıları elleri ile göğüslerini, karınlarını tutmaktadırlar. Elleri ile göğsünü tutanlar, çocuğuna süt veren anne anlayışını, karınlarını tutanlar ise çocuk bekleyen hamile kadını simgelemektedir" (Albayrak, 2007: 38). Resim 3'de gücünü doğurganlığından alan Kybele figürü oturur vaziyette betimlenmekte ve iki yanında da yer alan aslan figürü ise bu gücü pekiştirmektedir. Kybele bazen "boğa üzerinde tahtında oturmuş, bir eli göğsü üzerinde, öbür elinde de Hitit yazılı kaynaklarında kadınların simgesi olarak tanımlanan ayna tutmaktadır" (Akurgal, 1995)

Tanrıçanın adı ilk olarak M.Ö. 7. yüzyıla ait Phryg (Frig) yazıtlarında karşımıza çıkar (Roller, 2004 Aktaran: Kıyar N.). Ana Tanrıça mitolojide birçok isimle yer almaktadır. "Kültepe tabletlerinde adına Kubaba, Lydia'da Kybebe, Phrygia'da Kybele, Hitit kaynaklarında Hepat, Komana Pontika (Tokat bölgesinde Gümenek) ve Kayseri yöresindeki Komana Kappadokika (Kemer) kentlerinde Anadolu'nun çok eski adlarından biri olan Ma, Sümer'de Marienna, Hitit'te Arinna, Mısır'da Jsis, Syria'da Lat, Girit'te Rhea, Efes'te Artemis, İtalya'da Nemi Gölü bölgesinde Venüs, Ana Tanrıça'nın değişik adlarıdır" (Erhat, 2000).

Günümüzde sanatçıların sanat eserlerinde Kybele kültünü oldukça fazla kullandığı görülmektedir. Çünkü "sanatçı, birey olarak öncelikle kendi içinde bulunduğu toplumun bir parçasıdır ve toplumun tarihsel, kültürel, sosyolojik, ekonomik ve politik yapısından beslenir" (Şentürk, 2012: 21). Özdemir Yemenicioğlu da eserlerinde Anadolu topraklarının sunduğu zengin kültürel birikimden beslenir ve sanatçının "resimlerindeki temel kurgu Anadolu toprağı ile bütünleşen 'kadın' olgusudur" (İndirkaş, 2001: 36). Bu araştırma, Özdemir Yemenicioğlu' nun eserlerindeki Anadolu uygarlıkları etkisini ve sanatçının Kybele'yi çağdaş anlayışla nasıl yorumladığını ortaya koyma amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen alt amaç; sanatçının eserlerinde Kybele'ye eşlik eden; nar, arı, boğa ve ağaç sembollerinin betimlenmesi ve anlamsal açıdan incelenerek yorumlanmasıdır.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, verilerin toplanmasında eser analizi ve literatür tarama tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma, Özdemir Yemenicioğlu' nun 14 eseri ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamında seçilen eserler çevrim içi kaynaklardan edinilmiştir.

Bulgular

Eserlerinin merkezine Ana Tanrıça Kybele'yi alan Özdemir Yemenicioğlu, sosyal izdüşümcü yönüyle bir dönem Halalca köyünde pazara yoğurt getiren kadınları resmetmeye başlar. İri göğüs ve geniş kalçalarla heybetli fiziksel özelliklere sahip olan kadınlar, bu fiziksel özelliklerine ek olarak kışın üzerine sardıkları kocaman örtülerle formal bir değişim oluştururlar. Kadınların resimlerini yaptıkça ortaya çıkan formal değişim, bir arkadaşı tarafından idollere benzetilir. Sanatçı, arkadaşının Kybele üzerine yoğunlaşması ile verdiği tavsiye sayesinde çantasını sırtlandığını ve bütün Anadolu'yu gezdiğini belirtmektedir (Yemenicioğlu, 2018).

Yemenicioğlu eserlerinde kullandığı Kybele'nin yansıttığı doğurganlıkla ilgili şunları ifade etmektedir: "Kibele'nin bendeki esas diyalektik düşünceye göre bağlantısı şudur; alnı terleyen, çalışan, üreten, doğuran insan... Doğurganlık sadece kadının doğurması değildir, yaptığımız işler de bir doğurganlığın ürünüdür, kurduğumuz sistemler de bir doğurganlığın ürünüdür. Kybele sadece doğurganlık değildir, doğurmasını ve doğurtmasını bilendir. Ana tanrıçadır o" (Yemenicioğlu, 2018). Sanatçı eserlerinde Ana Tanrıçaya; doğurganlık dışında birçok anlam yüklemekte, Kybele'yi boğa, nar, arı ve ağaç gibi figürlerle betimlediği görülmektedir. Eserlerinde yer alan boğa figürü Kybele'nin; üreme anlamını, nar figürü; bereket, arı figürü; çalışkanlık, ağaç figürü ise yaşam anlamlarını pekiştirmektedir. Bu bölümde Özdemir Yemenicioğlu'nun Kybele'yi farklı figürlerle birlikte kullandığı sanat eserlerine yönelik bulgular 5 alt başlıkta ele alınmış ve araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

Özdemir Yemenicioğlu'nun Kybele'yi Nar Figürüyle Birlikte Kullandığı Sanat Eserlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Birçok eserinde Yemenicioğlu'nun Kybele'yi nar ile betimlediği görülmektedir. "Türk mitolojisi ve kültüründe sıkça rastlanılan nar, insanlık tarihinde her türlü doğum, büyüme ve çoğalma fikrinin sembolü, bolluk ve bereketin temsili ve dini açıdan da kutsal cennet meyvesi olarak görülmüştür" (Büyükkol, 2020: 109). Ayrıca "Anadolu Hitit tanrıçası Kubaba'nın, Helenler'de Hera ve Afrodit'in sembolü nardır. Her tür doğum, büyüme ve çoğalma fikrini içeren konular içinde nar sembolü yer almış olup törenlerde eşya ve hatta tahılların saklandığı küpler de nar motifleriyle süslenerek bolluk, bereket gibi beklentiler dile getirilmiştir" (Ateş, 2001: 175). Bu bağlamda resimlerde bolluk, bereket ve refahın simgesi olan nar figürünün Kybele ile birlikte kullanılması onun çoğalma özelliğini pekiştirmektedir.

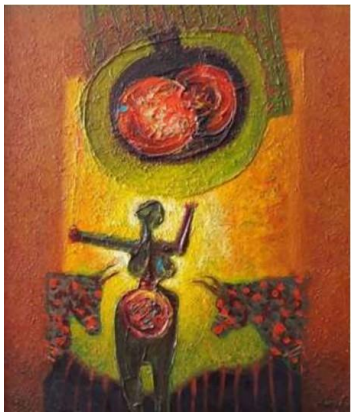

Resim 3: Nar serisi, 2017 **Resim 4: Nar serisi, 2017, 120x140** **Resim 5: Nar serisi, 2017, 60x70**

Resim 3'de geometrik şekillere bölünmüş arka planda nar üzerinde kolları açık şekilde betimlenmiş Kybele yer almaktadır. Kompozisyonun zemininde bulunan yeşil kare ve siyah dikdörtgen form resme durağanlık katarken; ortadan kesilmiş yuvarlak formlu nar hareketi sağlamakta ve aynı zamanda kompozisyonun merkezini oluşturmaktadır. Nar tanelerinin kırmızı- turuncu rengi ve oluşturduğu doku

merkezdeki vurguyu desteklemektedir. Nar ile birlikte betimlenen ve doğurganlığı güçlendirilen Kybele; kolları açık vaziyette, varlığından son derece memnun, adeta ben buradayım demektedir. Kybele'nin rahminde yer alan narın; baş ve arka bölgesinde stilize edilmiş olanın aksine, oldukça gerçekçi resmedildiği dikkat çekmektedir. Bedenin çoğalma ile özdeşleşen bölgesi bu nar figürünün bereketiyle vurgulanmak istenmektedir.

Sanatçının ana tanrıça ve nar figürünü bir arada kullandığı bir başka eseri Resim 4'de renklerle ayrılmış ve gitgide küçülmüş dikdörtgen formda arka plan üzerinde, yeşil renkte oturur halde resmedilmiş ana tanrıça, irili ufaklı nar figürleri ve etrafa saçılmış yeşil renkte biçimler yer almaktadır. Kompozisyonda dağınık halde, konfeti parçaları gibi yer alan yeşil biçimler resme canlılık katmaktadır. Bu canlılık Kybele'nin kolları açık, başının göğe bakar duruşu ve havada asılı, düzensiz duran narlarla birlikte izleyiciyi bir aksiyonun içine sokmaktadır.

Resim 5'de Kybele ve nar figürüne, boynuzlu boğaların da eşlik ettiği görülmektedir. Resmin geneline sıcak tonlar hakimdir. Kompozisyonun büyük bir alanını içinde kırmızı nar barındıran yeşil renk bir nar oluşturmaktadır. Büyük hacimli bu nar motifinin oluşturduğu ağırlık kompozisyonun alt tarafında yer alan iki boğa ve onların arasındaki Kybele ile dengelenmektedir. "Çatalhöyük'te duvarlarda görülen boğa boynuzları ve boğa ile ilgili betimlerde boğa, ana tanrıça inancındaki erkek öğe olarak karşımıza çıkar" (İndirkaş, 2006). Bu bağlamda Kybele figürünün, bereketin, çoğalmanın ve doğurganlığın simgesi nar ile betimlendiği bu eserinde boynuzlu boğa figürünün erkek öge olarak yer aldığı düşünülmektedir. Gücün simgesi olarak da bilinen boğa; bu eserde hayat verici gücü betimlemektedir.

Özdemir Yemenicioğlu'nun Kybele'yi Arı Figürüyle Birlikte Kullanıldığı Sanat Eserlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Sanatçının birçok eserinde Kybele'nin arılarla birlikte betimlendiği görülmektedir. Özdemir Yemenicioğlu eserlerinde kullandığı Kybele figürüne yalnızca doğurganlık, bereket, yaşam gibi anlamlar yüklememektedir. Sanatçı "İnsanların geleceği daha güzel kuracağına inanıyorum. Ana Tanrıça Kybele kadar engin, bereketli, güzel, bir güneş gibi kardeşliğe doyacağına inanıyorum" (Durak, 2010) sözleriyle, tüm olumsuzluklara karşı hep bir umudun var olduğunu belirtirken, Kybele'ye yeni bir değer katmaktadır. Bu bağlamda arıları kullandığı bu eserinde (Resim 6) resmin merkezinde yer alan Kybele, çevresinde içe doğru turunculaşan ve oldukça yoğun kullanılan sarı renk yardımıyla adeta bir güneş gibi doğmaktadır.

Resim 6: Arı serisi, 2014, 120*140

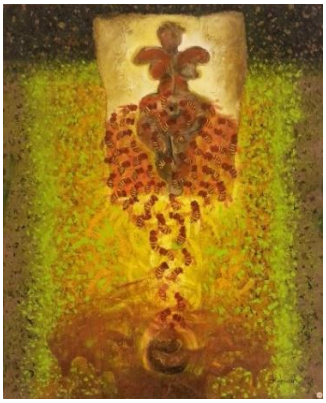

Resim 7: Arı serisi, 2014

Resim 8: Arı serisi, 2014

Resim 6'da eserin arka planının dikdörtgen şekilde renklere bölündüğü görülmektedir. Kare formlar kendini genellikle göstermez ve kompozisyona durağanlık katarken yuvarlak formlar bunun aksine kompozisyona hareket katar. Kompozisyon kurgusunda görüldüğü gibi Kybele'nin etrafını çevreleyen sarı yuvarlak form, rengin yoğun kullanımı ve Kybele'nin hareketli duruşu sayesinde resimde enerji ortaya çıkarmakta ve odağı bu yöne çekmektedir. Arka planda oldukça yoğun kullanılan yeşil renk; kompozisyonun sağ ve solunda eşit şekilde dağılmaktadır. Doğanın simgesi yeşil renk "yaşıl'dan başkalaşmıştır; sözcüğün kökü ise yaş'dır; yani yeşil yaşarmak, yeşermek, ortaya çıkmak anlamındadır" (Çoruhlu, 2000: 192). Yeşil renge eşlik eden zemindeki kahve tonları ise toprağı ifade ederken, güneşin simgesi sarı renk yardımıyla Kybele, adeta doğaya da yaşam veriyor izlenimi yaratmaktadır. Kolları açık, havada asılı duruyormuş gibi resmedilen Kybele'nin betimleniş şekli onun bu yaşam veren ana tanrıça özelliğini güçlendirmektedir.

Bu eserde Kybele'nin ayaklarından başına doğru yönelen ve gitgide yoğunlaşan arılar yer almaktadır.

Pir Sultan Abdal'ın 'Kudretten verdi balı, bahanesi oldu arı, şimdi dinle ahu zar-ı, arı inler bal içinde' sözlerinden etkilendiğini ve resimlerinde arı temasının ortaya çıkışının sebebin bu olduğunu dile getiren sanatçı, eserlerinde kullandığı arı figürlerine verdiği anlamı da şöyle açıklamaktadır. "Anadolu'nun o meşhur ana tanrıçası Kybele'nin üzerinde arılar var, işte o arılar bizim için inleyen, çalışan, alnı terleyen insanın ürünleri" (Yemenicioğlu, 2018). Arıların yönelmiş olduğu, ana tanrıçanın yukarısında yer alan elips şekli, Yemenicioğlu'nun eserlerinde aşina olduğumuz güneş kursu görünümünden ziyade kovan izlenimi vermektedir. Arı kovanını andıran bu şekil arıların simgelediği çalışkanlık anlatımını güçlendirmektedir ayrıca arıların örgütlü çalışması ve benzersiz uyumunu da simgelediği düşünülmektedir. Resimde Kybele'nin karnında yer alan turuncu-siyah elips şeklinin baş bölgesinde yer alan arı kovanı ile benzerliği dikkat çekmektedir. Sanatçının bu benzerlikle, ana tanrıçanın var oluşa katkısındaki uyum ve dengeye vurgu yaptığı düşünülmektedir.

Resim 7'de arıların yönü bir öncekinden farklı olarak resmin aşağısında yer alan arı kovanı olarak düşünülen elips şeklinden, resmin yukarısında yer alan Kybele'ye doğrudur. Kompozisyondaki ağırlık Kybele'nin içinde bulunduğu altın sarısı dikdörtgen formun yer aldığı bölümdedir. Bu eserde Kybele, Çatalhöyük'de bulunan şişman, iri göğüslü ve iri kalçalı kadın figürünün stilize soyut yorumu olarak karşımıza çıkmaktadır ve resim 6'da yer alan Kybele figürünün kişilik barındıran özgün duruşunun aksine sadece biçimsel olarak orada yer almaktadır. Kovanlarından yola çıkan arılar, dikdörtgen formun içinde yoğunlaşmakta ve onu yavaş yavaş doldurmaktadır. Bu da altın sarısı dikdörtgen formun içinde öylece var olan ana tanrıçaya adeta arıların çalışkanlık, uyum ve denge özellikleri yükleniyor izlenimi vermektedir.

Kybele'nin arılarla birlikte yer aldığı bu eserlerin geneline hakim olan; yeşil, sarı, turuncu ve kahverengi renklere kesin anlamlar yüklemek doğru olmayacaktır. Renkleri belli bir kalıba sokamayacağımızı ve onların tek bir anlama gelemeyeceğini sanatçı şu sözleriyle açıklamaktadır: "hem sanatçının hem izleyicinin yaratıcılığını hiçlemiş oluruz. O zaman elimizde sayılı renkler vardır. O renklerle diyeceğinizi dersiniz. Yaratıma, yoruma kapanmış olursunuz, bakışınız sakatlanmış olur" (Durak, 2010). Bu bağlamda sanatçının renk, biçim ve figür kullanımlarıyla zıtlıklar, çelişkiler ortaya koyup izleyicinin dikkatini çekerek onlara eser üzerinde yoğunlaşma ve daha çok düşünme imkanı verdiği düşünülmektedir.

Kybele'nin etrafında üçgen bir form oluşturan arıların yer aldığı bu eserde (Resim 8), arka plan turuncu ve koyu kırmızı renklerle ikiye bölünmekte ve kompozisyonundaki ağırlık, koyu kırmızı ile verilen alanda oluşmaktadır. Kırmızı alanın üzerinde yer alan yeşil ile yaratılan zıtlık aracılığıyla göz Kybele figürüne yoğunlaşmaktadır. Turuncu renkteki Kybele figürü, kare formda bir kütlenin üzerinde oturmuş ve kolları göğsü üzerinde tutar vaziyette betimlenmektedir. Sanatçının bu resminde biçimsel endişeler de göze çarpmaktadır. Eserin koyu arka plan üzerinde ışıkla var olan, merkezdeki yeşil-turuncu biçimin, , Hitit uygarlığında tapınma aracı olarak görülen Resim 9 ve resim 10'da yer alan sunaklar ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. "Ben Hitit mühürlerindeki zengin görselliğe Ana Tanrıçanın başarılı yorumlarına ve daha birçok ayrıntıya bilerek ve isteyerek yaslıyorum sanatımı" (İndirkaş, 2001) sözleriyle Yemenicioğlu eserlerinde Hitit uygarlığındaki sanatsal zenginliklerden etkilendiğini dile getirmektedir.

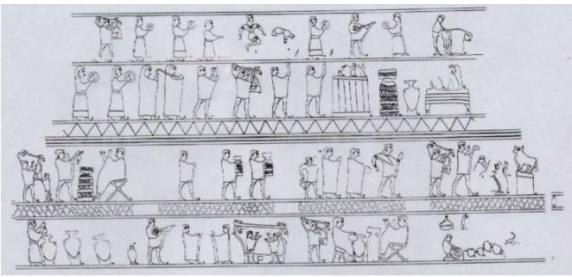

Resim 9: İnandık kült amphorası

Resim 10: Alacahöyük, sunak önünde tapınım sahnesi

İnandıktepede yer alan kült amphorası "Hitit sanat eserleri üzerine işlenmiş sunak betimlemelerinin en ilgi çekici ve açıklayıcı örneklerinden biri" (Kırdemir, 2000) dir. "III. Hattuşili dönemine (M.Ö. 1275-1250) ait olan sunu töreninin betimlendiği Fraktin kaya kabartmasında" (Kırdemir, 2000) ve "Günümüzden 3.500 yıl öncesine tarihlenen, Eski Hitit Krallık Çağı tasvir sanatının en güzel örneklerinden biri olan Hüseyindede Vazosu'nda" da sunak betimlemelerinin yer aldığı görülmektedir.

Özdemir Yemenicioğlu'nun Kybele'yi Anıtsal Biçimlerle Kullandığı Sanat Eserlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Yemenicioğlu'nun Hitit Uygarlığında törenlerde kullanılan sunak biçimlerinin 'Göbekli tepe yorumları' isimli seride de (Resim11-12-13) yer aldığı görülmektedir. Koyu arka plan üzerinde bulunan renkli anıtsal T biçimleri içerisinde Kybele, boğa ve güneş kursu figürlerinin yer aldığı görülmektedir. Sanatçının eserlerindeki bu T biçimlerinin, serinin ismini alan Göbekli Tepe'yle ilişkili olduğu ortadadır.

Resim 11: Göbekli Tepe yorumları, 2019

Resim 12: Göbekli Tepe Yorumları, 2019

Resim 13: Göbekli Tepe Yorumları, 2019

Mezopotamya uygarlıklarına ev sahipliği yapmış, Anadolu'da bulunan ilk tapınak olma özelliğine sahip Göbekli Tepe'nin "karakteristik özelliğini oluşturan bulgular, yekpare taştan şekillendirilmiş, boyları 5 m'ye erişebilen T biçimli dikilitaşlardan oluşan büyük yuvarlak yapılardır" (Yalçın, 2011: 11). Resim 14'de görüldüğü gibi "göbekli Tepe tapınakları genellikle sonsuzluğu, bütünlüğü ve evreni simgeleyen daire formunda inşa edilmiştir ve tapınak alanındaki kaya yüzeylerinde çok sayıda daire sembolü yer almaktadır" (Kurt, 2017). Bu yapıların üzerlerinde kabartma hayvan figürleri ve soyut semboller bulunmaktadır.

Resim 14: Göbekli Tepe Dairesel Yapısı

Resim 15: Göbekli Tepe T Biçimli Dikilitaşlar

Sanatçının 'Göbekli Tepe Yorumları' serisinde bulunan eserlerinde de yer aldığı gibi; Kybele'nin genellikle gücün simgesi olan boğa figürü üzerinde otururken resmedildiği görülmektedir. Kybele'nin yansıttığı doğurganlık anlamının etkisiyle, boğa figürü üremeyi tamamlayan diğer bir unsur olarak önümüze çıkmaktadır. Kybele'nin boğa figürüyle bir arada bulunduğu eserlerinde boğa "erkek varlık olarak dölleyici yeteneği yansıtıyor ve gök tanrısını simgeliyordu. Çatalhöyük'ten 5000 yıl sonra Minatouros efsanesine göre büyük tanrıçadan birçok tanrının doğması gibi erkek tanrı dünyası da boğa sembolünden oluşmuştur'' (Aktaran: Atlı, 2002: 71). Bunun yanında "Boğa, Anadolu ve yakın çevresinde, güç ve üremenin yanı sıra, toprağın sürülmesi ve tarımsal üretim üzerindeki etkin rolü nedeniyle saygı görmüştür. Bütün geçimi tarıma bağlı topluluklarda taşıdığı büyük önem göz önünde tutulursa, onun Hitit Döneminde tapınma konusu olması

anlam kazanmaktadır" (Akurgal, 2008).

Eserlerinde Hitit motiflerinden etkilendiğini dile getiren sanatçının "resimlerinde ana tanrıça figürlerinin baş kısmında kullandığı daire formları, Hitit mühürlerinin ve Hitit güneşi ile biçimsel bir ilişki kurduğu (Köken, 2014:69) düşünülmektedir. Bu bağlamda Kybele'nin anıtsal nitelikte olan T biçimli formların içinde, başında Hitit güneş kursu ve boğa figürüyle bir arada betimlenmesi onun tanrısallığını güçlendirmektedir.

Özdemir Yemenicioğlu'nun Kybele'yi Sikke ve Amorf Tuvaller Üzerinde Kullandığı Sanat Eserlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Özdemir Yemenicioğlu'nun sikkeler ve amorf tuvaller üzerine bir serisi bulunmaktadır. "Anadolu temelli, erken kültüre olan yaklaşımı sanatçının yeni tasarımlarına yön vermiş ve Lydia'lıların keşfi olan parayı, kendi keşfi olan amorf tuvaller üzerinde yorumlamıştır" (Durak, 2010). Sanatçı Anadolu'nun madeni paraları olan sikkeleri resim boyutunda ele alırken ona verdiği değeri şu sözleriyle açıklamaktadır. "Anadolunun 15 bin yıllık kültür tortusu var oradan besleniyorum. Bir ayağım orada bir ayağım çağdaş sanatta. Anadolunun bu 10bin, 15binlik kültür tortusunu eşelediğin zaman müthiş değerler çıkıyor. Bunların en değerlisi sikkelerdir. Anadolunun dünyaya hem bela ettiği hem de armağan ettiği paradır" (Yemenicioğlu, 2018).

Resim 16: Ö. Yemenicioğlu, 2014 Resim 17: Ö. Yemenicioğlu, 2014 Resim 18: Ö. Yemenicioğlu, 2014

Özdemir Yemenicioğlu bir laboratuvar olarak gördüğü atölyesinde çağdaş sanatın malzemelerinden beslendiğini ve sikkelerin amorf biçimini tuvallerin formlarında da yansıtabilmek amacıyla teknik açıdan çabaladığını belirtmektedir. Bunun için denemeler yapan sanatçı, çözümü ise amorf şeklinde kestiği MDF suntanın etrafını çevreleyen 3-4 mm kalınlığında duralite gerdiği tuval bezinde bulmuştur. Durak (2010) "Sikke biçimli tuvallerdeki fonun renklendirilmesi, sikkelerin ilkel kesim biçimlerinin kullanılması, sikkeyi çevreleyen küçük küçük kabartmaların bolluğu, kişilik çözümlemesi olarak; sanatçının ayrıntıcı, bollukçu ve bereketçi yanına işaret ediyor" diye belirtmektedir. "Akrilik boyaya medyumlar karıştırarak hamurlaştırdığı rölyef oluşturucu etki" (Özsezgin, 2000: 43) sanatçının laboratuvarında geliştirdiği başka bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanatçının resimlerinde, eskitilmiş ve deforme edilmiş alanlarla birlikte boyaların yoğun ve kalın kullanımıyla oluşturduğu bu rölyef etkisi oldukça hissedilmektedir. Gerek kabartılarla gerek dokularla resmi üç boyutlu bir yapıya taşıma kaygısını sanatçı: "Ben istiyorum ki; resme sadece gözle bakılmasın… Onda dokunma hissi olsun. Bir şarkı var 'elmayı okşarsan yuvarlağı sende kalır' diyor, benim resmime dokunursan ben kalırım sende! Sergilerimdeki eserlere özellikle dokunulmasını istiyorum" (Yemenicioğlu, 2018) sözleriyle açıklamaktadır.

Amorf tuval ve sikke serisi örneklerinden olan resim 16' da; bir boğa, onun üzerinde oturan Kybele ve Kybele'nin başında yuvarlak bir biçim yer almaktadır. Resmin arka planının dikdörtgen alanlara bölündüğü görülmektedir. Kompozisyonun dikey bölümünü büyük oranda Kybele figürü yatay yönünü ise boğa figürü sağlamaktadır. Arka plan ve Kybele'nin sade dokusu ve oldukça hareketli desenlere sahip boğa ile oluşturulmuş zıtlık; boğa figürünün ön plana çıkmasını sağlamaktadır. "Özdemir Yemenicioğlu'nun çalışmaları hayvan üslubunun Anadolu uygarlıklarına aktarılması temelinde önem taşımaktadır. Ondaki hayvan üslubu biçimleri Anadolu uygarlıklarıyla kaynaşmıştır" (Kodaman, 2010: 170).

Resim 17 ve resim 18'de de kompozisyonun merkezinde Kybele'nin aslan olduğu düşünülen bir

hayvanla betimlendiği görülmektedir. "Aslan, Hititlerde güç, kudret ve erkil bir özelliği temsil ettiğinden dolayı, kent kapılarından içeri girebilecek kötülükleri korkutmak ve kenti korumak amacı ile sur kapılarına ve tanrı heykellerinin kaidelerine yerleştirmişlerdir" (Köken, 2014: 21). Bu bağlamda aslan figürü güç ve bağımsızlığın simgesi olarak Kybele'nin ana tanrıça olgusunu beslemektedir.

Bu üç eserde de ana tanrıça Kybele'nin elleri göğsünün üzerinde resmedilmektedir. Hacılarda yapılan kazılarda ortaya çıkan ve İ.O 6000 yılları ortalarına ait olan pişmiş topraktan yapılmış ana tanrıça heykelciğinde de (Resim 2) eller göğsün üzerinde betimlenmiştir. "Kadının kendi bedeninden var ettiği canlıyı, gene kendi bedeninden oluşan bir besinle beslemiş olması, göğüslerin çok dikkat çekici olarak karşımıza çıkmasına yok açar" (İndirkaş, 2006). Ayrıca Kybele'nin başının üzerinde yer alan yuvarlak şekiller dikkat çekmektedir. Gerek ışıkla gerek kabartıyla gerekse yoğun renkle vurgulanan bu yuvarlak hattın yine Hitit güneşiyle ve tanrısallıkla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda bu ışık; İsa, Meryem ve azizlerin başlarının etrafındaki haleyi anımsatmakta ve ona tanrısal bir güç katmaktadır.

Özdemir Yemenicioğlu'nun Kybele'yi Ağaç Figürüyle Birlikte Kullanıldığı Sanat Eserlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Yemenicioğlu'nun Resim 19 ve resim 20'de Kybele'yi ağaç formuyla bir bütün olarak betimlediği görülmektedir. Ağaç, dünya kültürlerinde doğurganlığın, ölümsüzlüğün, şansın, bereketin, sağlığın, hastalıktan kurtulmanın sembolüdür. Tanrı ile iletişim ağaç yoluyla kurulmuştur. (Ateş, 2012) Hayat Ağacı'nın sonsuzluk ve ölümsüzlük anlamları Kybele'nin Ana Tanrıça'lığıyla özdeşleşmektedir. "Hayat Ağacı / kayın ağacı; gençliğin, mutluluğun, özgürlüğün, barışın, dostluğun ve vatanın simgesi de olmuştur" (Uslu, 2016: 125).

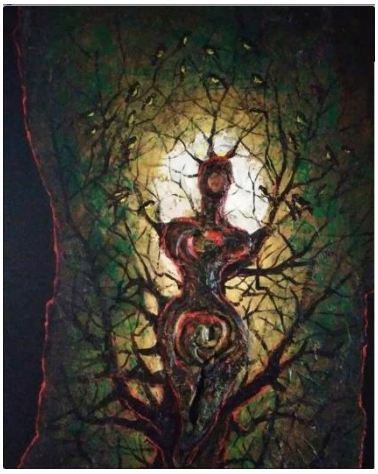

Resim 19: Kybele'nin çiçekleri, 2019, 130x160 **Resim 20: Ö. Yemenicioğlu, 2019**

Mitolojide hayat ağacı evrenin üç katını birleştirir, ölümü simgeleyen kökleri yeraltında, yaşamı simgeleyen gövdesi yeryüzünde, ölümden sonraki dünyaya yönelişi simgeleyen yaprakları ile gökyüzündedir. Yemenicioğlu'nun bu iki eserinde de Kybele; ağaç formunun gövdesi, dalları ve yapraklarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Koyu arka plan üzerinde yoğun açık yeşil alanda Kybele ağaçla bütünleşmektedir. Resim 'de ağacın kökünden yapraklara doğru tırmanan bebek figürleri yer almaktadır. Bebek figürlerinin ağaç kökünden dallara doğru olan hareketi ve dalların uçlarındaki yeşil taze yaprakların doğa ile insanın bütünlüğüne işaret ettiği düşünülmektedir. Resim 20' de Kybele'nin vücudu ağacın gövdesi olarak betimlenmekte ve dallarında kuşların yer aldığı görülmektedir. Kybele'nin kolları kuşların yuvası gibi betimlenmektedir. Kuşlara kucak açar vaziyette resmedilen Kybele'nin sadece yavrusuna değil tüm doğaya sahip çıkmasına vurgu yapıldığı düşünülmektedir.

Sonuç

Özdemir Yemencioğlu'nun eserlerindeki esas figür Ana Tanrıça Kybele'dir. Sanatçının nar, boğa, arı ve ağaç figürleriyle, Kybele'nin içinde barındırdığı; doğurganlık, üreme, yaşam gibi anlamları kuvvetlendirdiği görülmektedir. Eserlerde yer alan nar figürü bolluk, bereket ve refahın simgesidir. Nar

figürünün Kybele'ye eşlik etmesi onun bereketini pekiştirmekte ve çoğalma özelliğini öne çıkarmaktadır. Eserlerde yer alan bir diğer figür olan Boğa, üremeyi tamamlayan bir unsur ve gücün simgesidir. Kybele ile kullanılan boğa figürü ana tanrıçanın yansıttığı doğurganlık anlamının etkisiyle, erkek varlık olarak dölleyici yeteneği yansıtmakta ve gök tanrısını simgelemektedir. Böylelikle boğa figürü Kybele'nin hayat verici gücünü pekiştirmektedir. Kybele'ye eşlik eden arı figürü ana tanrıçanın çalışkanlık olgusunu güçlendirmektedir. Kybele'yle birlikte kullanılan bir diğer figür ise ağaçtır. Ağaç figürü hayat ağacına gönderme yaparak sanatçının eserlerindeki Kybele'nin yaşam olgusunu güçlendirdiği sonucuna varılmıştır. Yemenicioğlu'nun eserlerinde Kybele'nin çıplaklığı, bazen cinsellikten son derece uzak anaç bir şekildeyken, bazen çekici, dinamik, varlığından hoşnut bir biçimde betimlenmiş olarak görülmektedir.

Yemenicioğlu'nun eserlerinde sadece konu anlamında değil aynı zamanda teknik ve biçimsel anlamda da kaygıları olduğu görülmektedir. Çalışmalarında Göbekli Tepe'nin T biçimli dikilitaşları kullanarak anıtsal biçimler yarattığı ortaya çıkmıştır. Eserlerinde gerek konu gerek teknik olarak sürekli bir araştırma içerisinde bulunan sanatçı; kumaş, çuval, tül gibi farklı malzemelerle oluşturduğu yüzeyde rölyef etkisi yarattığı ortaya çıkmıştır. Sikkelerdeki biçimsiz kesilmiş yapıları tuvalinde yer verebilmek adına da yeni bir arayışa giren Yemenicioğlu'nun, Kybele figürlerini kendi geliştirdiği bir teknikle elde ettiği amorf tuvaller üzerinde betimlediği görülmektedir.

Sanatçının eserlerinin çoğunluğunda Kybele'nin başının üzerinde Hitit güneşiyle ve tanrısallıkla ilişkili olduğu düşünülen dairesel formlar yer almaktadır. Bu formlar bazen ilahi bir ışıkla, bazen kabartı ve rölyef etkisiyle bazen de kırmızı- turuncu gibi dikkat çekici, yoğun renkle vurgulanarak yer verilmiştir. Sonuç olarak Özdemir Yemenicioğlu'nun Anadolu uygarlıklarından beslenen gelenekçi yönüne, çağdaş sanatın getirdiği yenilikçi teknikleri ve biçimleri eklediği görülmektedir.

Kaynaklar

Akurgal, E. (1995). Hatti ve Hitit Uygarlıkları, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir.

Akurgal, Ekrem (2008). Anadolu Kültür Tarihi (20. baskı). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Albayrak, C. (2007). "Anadolu'da Kibele-Attis Kültü." Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Ateş, M. (2001). Mitolojiler ve Sembolleri. İstanbul: Aksieda Matbaası.

Atlı, Ertuğ A. (2002). Hitit Heykellerindeki Sembollerin Yapıtlarıma Yansımaları, Sanatta Yeterlilik Eser Metni, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Büyükkol, Semih. "Türk Mitolojisindeki Nar Sembolünün Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları". ulakbilge, 44 (2020 Ocak): s. 109-121. http://www.ulakbilge.com/makale/pdf/1577971748.pdf

Çoruhlu, Yaşar, Türk Mitolojisinde Ana Hatlar, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

Durak, M. 2010. Özdemir Yemenicioğlu. http://www.scribd.com/doc/25314450/RessamOzdemir-Yemenicioğlu. (Erişim Tarihi: 19.03.2021)

Erhat, A. 2000. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul: Remzi Kitapevi.

İndirkaş, Z. (2001). Ana tanrıçalar, Kybele ve çağdaş Türk resmindeki izdüşümleri (Vol. 336). Kültür Bakanlığı.

İndirkaş, Z. (2006). Çağlar Boyu Ana Tanrıça İnancı ve Türk Resmine Yansımaları. https://docplayer.biz.tr/6257333-Caglar-boyu-ana-tanrica-inanci-ve-turk-resmine-yansimalari.html (Erişim tarihi: 10 Nisan 2021)

Kırdemir, N. (2011). Hitit Sanat Eserlerinde Sunak Betileri. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 159-172.

Kıyar, N. (2013). Kybele'nin Sanat Nesnesi Olarak Kullanımı. İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 2(6). Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/iujad/issue/8725/614893

Kodaman, M. (2010). Orta Asya Hayvan Uslubunun Modern Resim Eğitiminde Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim-iş Öğretmenliği Bilim Dalı. Yayımlanmış Doktora Tezi. İstanbul.

Köken, M. (2014). Hitit Uygarlığının çağdaş Türk resmine etkisi. Yayımlanmış Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurt, A, Göler, M. (2017). Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe. Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 21 (2), 1107-1138. DOI: 10.18505/cuid.334942

Özen, M. (2009). Günümüz Sanatında Ana Tanrıça Kibele'nin Plastik Değer Olarak Kullanılması. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.

Özkul, K., (2019). "Anadolu Selçuklu Dönem Taş işlemeciliğinde Hayat Ağacı Motifi" . 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (pp.235-242). Yalova, Turkey

Özsezgin, K. (2000) "Sanatsal Üretim Odağından Çeşitlemeler" Sanat Çevresi, s.473. s.42-43, İstanbul

Öztürk Ateş Ş (2012). Yakındoğu Demirçağ Uygarlıklarında Hayat Ağacı İnancı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Peters, J. ve Schmidt, K. (2004). Animals in the symbolic world of Pre-Pottery Neolithic Göbekli Tepe, South-eastern Turkey: a preliminary assessment. Anthropozoologica, 39(1), 179-218.

Piece of Art News / Art Channel. "Beyaz Tuval 39. Bölüm Özdemir Yemenicioğlu". Erişim: 12 Mart 2021. https://www.youtube.com/watch?v=2BQfdUvW0zQ&t=1812s&ab_channel=pieceofartNews%2FArtChannel.

Şentürk, L. V., Analitik Resim Çözümlemeleri, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uslu, B. (2016). Türk Mitolojisi. İstanbul: Kamer Yayınları.

Yalçın, T. (2011). Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemde Yukarı Mezopotamya'da Küçük Taş Eserler. Yayımlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Yemenicioğlu, Ö. (2018, Ağustos 15). Beyaz Tuval. (P. o. Channel, Röportaj Yapan) Mart 12, 2021 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=2BQfdUvW0zQ adresinden alındı

Görsel Kaynaklar

Resim 1: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f7/Willendorf-Venus-1468.jpg

Resim 2: https://tr.pinterest.com/pin/433964114088536039/

Resim 3: https://onedio.com/haber/anadolu-medeniyetleri-muzesini-neden-ziyaret-etmeliyiz--409915

Resim 4: http://politikam.com/ressam-ozdemir-yemenicioglu-hayatini-kaybetti.html

Resim 5: http://www.asrjournal.org/Makaleler/245199222_2.%202020-5-13.ID47_Yayan&Karaku%c5%9f%2064-72.pdf

Resim 6: https://www.instagram.com/p/BV9ZeaxgGoA/

Resim 7: https://twitter.com/basakgozde_/status/612586851283673088/photo/1

Resim 8: https://www.instagram.com/p/BV9Zq-DAu7C/

Resim 9: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217477

Resim 10: http://www.hittitemonuments.com/alacahoyuk/alaca15.jpg

Resim 11: https://www.instagram.com/p/Bxhd0QRgSTz/

Resim 12: https://www.instagram.com/p/BwMXDy6AEkx/

Resim 13: https://www.instagram.com/p/Bxhd0QRgSTz/

Resim 14: https://archeowiesci.wordpress.com/tag/gobekli-tepe/

Resim 15: https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/dunyanin-bilinen-ilk-tapinagi-gobeklitepeyle-ilgili-bilmeniz-gerekenler?page=2

Resim 16-17-18: http://lebriz.com/pages/exhibition.aspx?lang=ENG&exhID=555&bhcp=1

Resim 19: http://www.asrjournal.org/Makaleler/245199222_2.%202020-5-13.ID47_Yayan&Karaku%c5%9f%2064-72.pdf

Resim 20: https://www.instagram.com/p/B2EvtQBgOgg/

İDİL

THE EFFECT OF ANATOLIAN CIVILIZATIONS ON ÖZDEMİR YEMENİCİOĞLU'S WORKS AND KYBELE'S CONTEMPORARY INTERPRETATION

Duygu ERİKAN, Meliha YILMAZ

ABSTRACT

This research aims to reveal the influence of Anatolian civilizations in Özdemir Yemenicioğlu's works and how Kybele is interpreted with a contemporary understanding in the artist's works. Accompanying Kybele in the works of the artist; It is aimed to describe and interpret the symbols of pomegranate, bee, bull and tree in terms of meaning. In the research, work analysis and literature review method, which is one of the qualitative research methods, was used. In the context of the findings obtained in the research, it is stated that the main figure in Özdemir Yemenicioğlu's works is the Mother Goddess Kybele and that Kybele contains with the pomegranate, bull, bee and tree figures in the works; It was concluded that the meanings such as fertility, reproduction and life were strengthened. The pomegranate figure, which is the symbol of abundance and prosperity, reinforces Kybele's fertility and highlights its reproduction feature. The bull figure, which is the symbol of power, which is another element that completes reproduction, reflects the life-giving power of the mother goddess. The bee figure accompanying Kybele supports the hard work of the mother goddess. The tree figure, on the other hand, strengthens the life phenomenon of Kybele in the artist's works by referring to the tree of life. The artist, who is in a constant technical research in his works; It created relief effects on the surface it created with different materials such as paper, fabric, sacks, tulle, and clothes. In addition, it has been revealed that the artist, who is seen to have formal concerns in his works, creates monumental forms by using the T-shaped obelisks of Göbekli Tepe. As a result, it is seen that Yemenicioğlu adds innovative techniques and forms brought by contemporary art to his traditionalist aspect, which is fed by Anatolian civilizations..

Keywords: Özdemir Yemenicioğlu, Kybele, Anatolian Civilizations, Contemporary Art, Turkish Art